

Types of themes in the local poems of Farajollah Kamali*

Armin Zare^{id} / Somaye Aghababaei^{✉id} |

Abstract

1. Introduction

Studying the themes of literary works and analyzing them is one of the most important elements of stylistic analysis. In stylistic studies, on the ideational level of thematic texts, it leads to recognize the dominant thinking and the ideological layer of the text. One of the important parts of Iran literature is its local poetry, to which is less paid attention. Researchers can obtain some stylistic points by studying the local literature. In fact, the analysis of the contents of local poems is effective in understanding their style. Farajollah Kamali is one of the poets of Bushehr who has formed his own style by using the local language in his poems. His poems are written in Persian and the local language of Dashtestan. In his works, Kamali refers to various topics such as political, social and philosophical issues. He can express each of these topics in simple and understandable language for his audience.

following the examination of frequent themes, this article studies the type of use of literary arts and intertextual connections of the themes of

---

* Article history:

Received 19 April 2023

Received in revised form 23 November 2023

Journal of Iranian Studies, 21(41), 2022

Accepted 18 December 2023

Published online: 22 December 2023

Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman

© The Author(s).

1. M.A. Student, Department of Persian language and literature, Shiraz University, Shiraz, Iran. Email: arminzare@hafez.shirazu.ac.ir
2. Assistant Professor, Department of Persian language and literature, Allame Tabatabaei University, Tehran, Iran. Email: aghababaeisomaye@atu.ac.ir

Kamali's poems with other poets have been investigated in order to determine Kamali's individual style. By examining Kamali's poems, it is clear that as a local poet he did not consider his audience limited to a specific region. In his poems, the traditional figures of speech have taken a new form in expressing a specific theme with the local language in a symbolic form. Kamali's critical language in expressing the themes with the use of local words and expressions and humor has created his special style.

2. Methodology

The statistical population of the research is two poetry books by Kamali with 230 poetry titles. *Dashtestuni* contains 47 poems and 871 verses and *Velik Nale-ye Bichargan* contains 162 poem titles and 707 verses and 79 lines of modern poetry. The method of this research is qualitative along and quantitative.

3. Discussion

In Kamali's poem, we can see expressing feelings. Description of love, the lover, and the beloved has a high frequency. Kamali's attitude to this theme has two aspects: On the one hand, his view is based on literary tradition and, on the other hand, he has taken a realistic view and against literary tradition. Along with the traditional view about the beloved, Kamali also takes a realistic view. In this view, the beloved is attainable and in his poetry, we can see erotic descriptions of the connection between the lover and the beloved.

Another frequent theme in Kamali's poetry is patriotism. This theme is in 157 verses and 12 parts of modern poetry by 16%. Patriotism in Kamali's poems has three categories: in the first category, Kamali praises his hometown; in the second part, he praises Iran; in the third category, he describes homeland in a general and universal sense.

In addition to praising the nation and the country, Kamali considers with the theme of cosmopolitanism. Kamali describes universal values, honoring his people as well as his homeland and country. Another frequent theme in Kamali's poem is dedication poems and elegies. The

audience of these poems are the poet's family, his close friends, local poets or Iranian poets and celebrities. Among these audiences, the name of Iraj Shamsizade is the most visible. Elegy is a very common tradition in Persian literature; after death of someone respected, the poet makes a poem to mourn them. An example of Kamali's elegies is the poem for Hedayatullah Kamali, his brother.

One of the most frequent symbols in Kamali's poems is mentioning historical and non-historical and mythological persons. mentioning names of these people in terms of is not limited to Iranian nationality and includes figures such as Descartes or Kant. one of the other themes of Kamali's poems is paying attention to philosophical concepts. Kamali's view about word and different issues is negative; this negative worldview is derived from his realistic approach. Like most of contemporary poets, Kamali has expressed social and political issues. This critical theme is seen in 80 verses by 8% in Kamali's poems. Among the social issues, the theme of "freedom" is one of Kamali's main concerns, which he frequently mentions in his poems.

One of the traditions in Persian poetry is the theme of death. This theme is seen in Kamali's works in 7 verses of classical works and 3 parts of modern poetries by 1%. Kamali's view about this issue is based on his realistic worldview. Another theme in Kamali's poetry is considered with didactic aspects. Kamali, focusing on "you" or the audience, refers to didactic themes that have been noted in the works of other poets such as Sa'di and Hafez. Another theme in Kamali's poems is nostalgia and mourning the past. This theme includes both a nostalgic look at the historical past and his individuals past.

Another frequently used theme in literature is description of nature and its beauty. This theme has a specific relationship with the living environment of the poets. For example, in poems of Manoochehr Atashi, the southern element is very effective, and in the poems of Nima, the northern atmosphere is seen. Farajollah Kamali also has a southern poetic atmosphere due to living in the south of the country, which is also evident in his descriptive poems. Many of symbols in Kamali's poetry, like heat, belongs to the south of the country.

4. Conclusion

By studying the collection of Farajollah Kamali's poems, it became clear that, because of diversity of his poems in terms of form, there are many themes such as political, social, and national theme; description of nature; etc. Addressing the lyrical theme has the highest frequency in his poems by 37%. Using of marked figures of speech such as metaphor, simile, irony, allegory and humor and stylistic deviations with the use of words, expressions and local ironies have also distinguished her individual style from others. Issues such as dedicated poems and elegies, and the theme of patriotism and cosmopolitanism, and finally praise of the hometown are ranked second by 16%. In elegies and dedicated poems, the poet has mentioned many historical, literary, and philosophical figures. In these themes, the explicit and implicit intertextual connection of Kamali's poems with the works of poets such as Khayyam, Hafez, Mowlavi, Nezami, Ferdowsi, etc. can be seen. Some of Kamali's poems contain critical themes. Social critics has 11% more frequency than other critical topics. Other themes such as description of nature and being sad because of the past and death and immortality are the least used themes in his poems by 1%. The theme of pessimism by 5% in Kamali's poems expresses his hopeless approach to the world. Kamali has paid less attention to the didactic content. In only 3% of his poems, he pay attention to preaching, which often associated with his hopeless worldview.

Keywords: Theme, individual style, local poems of Dashtestan, Farajollah Kamali.

How to cite: Zare², A. & Aghababaei, S. (2023). Types of themes in the local poems of Farajollah Kamali. *Journal of Iranian Studies*, 22(44), 117-147. <http://doi.org/10.22103/JIS/JIS.2024.21369.2476>

انواع درون‌مایه در اشعار محلی فرج‌الله کمالی* (علمی-پژوهشی)

آرمین زارع اسمیه آقابابایی (نویسنده مسئول)^۲

چکیده

درون‌مایه یکی از مباحث مورد توجه در تحلیل متون ادبی است. با استخراج درون‌مایه‌ها و تحلیل معانی ضمنی برآمده از کاربرد آن‌ها در آثار شعری و داستانی می‌توان به درک بهتری از مشخصه‌های سبکی متن دست یافت. اشعار محلی یکی از شاخه‌های بسیار مهم ادبیات است که بررسی و تحلیل متون نظم و نثر این گونه ادبی سبب آشنایی با ویژگی‌های سبکی جدید خواهد شد. در این مقاله با روش کیفی و کمی به بررسی درون‌مایه‌های مختلف شعر فرج‌الله کمالی، شاعر دشتستانی، پرداخته شده است تا با بررسی آن‌ها در دو مجموعه شعری او سبک فکری، تأثیرپذیری او از مسایل اجتماعی، نوع جهان‌بینی و نگرش خاص او به جهان و مسایل آن مشخص و تحلیل شود. همچنین، در پی بررسی درون‌مایه‌های پربسامد در این مقاله، نوع کاربرد صناعات ادبی و ارتباطات میان‌متنی درون‌مایه‌های اشعار کمالی با دیگر شاعران در راستای مشخص کردن سبک فردی کمالی بررسی شده است. با بررسی اشعار کمالی مشخص می‌شود که وی به عنوان شاعری محلی سرا، مخاطب خود را محدود به منطقه‌ای خاص ندانسته است. در اشعار او، صناعات ادبی سنتی در بیان درون‌مایه خاص با زبان محلی به شکل نشان‌دار صورت جدیدی به خود گرفته است. درون‌مایه‌های بنیادین تکرارشونده در اشعار او گاهی برای بیان احساسات عاطفی، مسایل شخصی و همچنین، دغدغه‌های سیاسی و اجتماعی است. زبان انتقادی کمالی در بیان درون‌مایه‌ها با کاربرد لغات و اصطلاحات محلی و طنز سبک خاص او را ایجاد کرده است.

* تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۲/۰۱/۳۰ تاریخ ویرایش نهایی مقاله: ۱۴۰۲/۰۹/۰۲ تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۴۰۲/۰۹/۲۷

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۱۰/۰۱

DOI: 10.22103/JIS.2024.21369.2476

مجله مطالعات ایرانی، سال ۲۲، شماره ۴۴، پاییز و زمستان ۱۴۰۲، صص ۱۱۷-۱۴۷

ناشر: دانشگاه شهید باهنر کرمان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی

حق مؤلف © نویسندگان

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران. رایانامه: arminzare@hafez.shirazu.ac.ir

۲. استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. رایانامه: aghababaeisomaye@atu.ac.ir

واژه‌های کلیدی: درون‌مایه، سبک فردی، اشعار محلی دشتستان، فرج‌الله کمالی.

۱. مقدمه

۱-۱. بیان مسئله

درون‌مایه‌شناسی یکی از مباحث مهم در بررسی متون ادبی است. در حوزه درون‌مایه‌شناسی بررسی مقوله‌های مختلفی مانند درون‌مایه، موتیف، موضوع، کهن‌الگو و غیره سبب دستیابی به سطوح مختلف اندیشه‌های موجود در متن می‌شود (تقوی و دهقان، ۱۳۸۸: ۸). تحلیل و بررسی هر یک از این اصطلاحات در حوزه‌هایی چون نقد ادبی و سبک‌شناسی اهمیت بسیاری دارد. به عبارتی، استخراج درون‌مایه‌های آثار ادبی و تحلیل آن‌ها یکی از عناصر مهم تحلیل‌های سبک‌شناختی است. در بررسی‌های سبک‌شناسانه در سطح فکری استخراج درون‌مایه‌های متن می‌تواند سبب دسترسی سبک‌پژوه به اندیشه غالب و لایه ایدئولوژیکی متن شود. یکی از بخش‌های مهم هر ادبیاتی اشعار محلی آن است که کمتر به آن توجه شده است. پژوهشگران با توجه به ادبیات محلی می‌توانند به نکات سبکی جدیدی دست یابند؛ در واقع، تحلیل درون‌مایه‌های اشعار شاعران محلی در شناخت سبک آن‌ها تأثیرگذار است.

فرج‌الله کمالی از جمله شاعران بوشهری است که با کاربرد زبان محلی در اشعارش سبک خاص خود را شکل داده است. اشعار این شاعر به زبان معیار فارسی و زبان محلی دشتستانی سروده شده است. کمالی اگرچه از شاعران مشهور و تأثیرگذار منطقه بوشهر به حساب می‌آید، پژوهش علمی‌ای درباره آثار او صورت نگرفته است. در اشعار او می‌توان شاهد تکرار درون‌مایه‌های گوناگونی بود که معنادار و نشان‌دارند. کمالی در آثار خود به درون‌مایه‌های گوناگونی چون مضامین مرتبط با مسایل سیاسی، اجتماعی و فلسفی اشاره کرده است. او هر یک از این درون‌مایه‌ها را به زبان ساده و قابل فهم برای مخاطبانش بیان کرده است. پرسش‌های پژوهش عبارتند از: درون‌مایه‌های پر بسامد اشعار کمالی کدام است؟ در بیان کدام درون‌مایه‌ها ارتباط میان‌متنی با اشعار شاعران دیگر به چشم می‌خورد؟ کاربرد رمزگان‌های نشان‌دار در کدام نوع درون‌مایه شعر کمالی بیشتر به کار رفته است؟

۲-۱. روش پژوهش

جامعه آماری پژوهش دو کتاب شعر کمالی با تعداد ۲۳۰ عنوان شعر است. کتاب دشتسونی شامل ۴۷ عنوان شعر و ۸۷۱ بیت و کتاب *ولیک ناله بیچارگان* شامل ۱۶۲ عنوان شعر، ۷۰۷ بیت و ۷۹ بند شعر نو است. روش این پژوهش کیفی همراه با ارائه آماری و کمی از درون‌مایه‌ها است.

۳-۱. پیشینه تحقیق

تاکنون هیچ مقاله، رساله یا پژوهشی درباره اشعار کمالی نوشته نشده است. تنها مطالبی پراکنده در روزنامه‌ها منتشر شده است. محتوای این مطالب صرفاً معرفی کتب یا عباراتی در ستایش او بوده و مطالب تحقیقی و پژوهش علمی نبوده است. برای نمونه بهادری (۱۳۹۳) در هفته‌نامه اتحاد جنوب به صورت مختصر به «بررسی صور خیال در اشعار فرح‌الله کمالی» پرداخته است. در روزنامه‌های دیگر نیز، یاحسینی (۱۳۸۴) به موضوع «کمالی یعنی دشتسون» و عباسی (۱۳۸۴) به «بی‌قراری برای عاشقانه‌های دشتستان» پرداخته‌اند. همچنین، احمدنیا (۱۳۸۴) با عنوان «شاعری شوریده با ذهنی سرشار از تغزل» اشعار کمالی را مختصر توصیف کرده است. مرادی (۱۳۸۴) و صغیری (۱۳۸۵) نیز با موضوعات «کمالی در آینه اشعارش»، «کمالی شاعری مردمی» اندکی درباره ویژگی‌های کمالی توضیح داده‌اند. درباره اشعار شاعران دشتستانی هیچ پژوهش علمی‌ای صورت نگرفته است؛ اما در زمینه بررسی درون‌مایه در حوزه اشعار محلی دیگر مناطق، پژوهش‌هایی صورت گرفته که به برخی از آن‌ها اشاره می‌کنیم. ستوده و دیگران (۱۴۰۱) در مقاله «بررسی و تحلیل مضمون و درون‌مایه در ترانه‌های عاشقانه محلی ایرانی» به بررسی سروده‌هایی از آذربایجان، کردستان و گیلان پرداخته‌اند و به کاربرد مضامین متعدد غنایی مانند وصف معشوق، وفاداری و غیره اشاره کرده‌اند. همچنین، محمدپور و باباصفری (۱۳۹۹) در مقاله «بررسی و تحلیل درون‌مایه کار در ترانه‌های محلی» به بررسی ترانه‌های چوپانی، ماهی‌گیری، قالی‌بافی و غیره پرداخته‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که این درون‌مایه‌ها با زندگی مردم هر منطقه در ارتباط مستقیم بوده، کمتر جنبه خیال‌انگیزی دارند. خویه و علی‌مرادی (۱۳۹۶) در مقاله «بررسی درون‌مایه در شعر شاعران جنوب استان کرمان» بیان کرده‌اند که درون‌مایه طبیعت، سیاست و اجتماع با زبان طنز از موارد پربسامد این اشعار محلی

است. نصیری جامی در بخش سوم از کتاب *تحلیل ساختار و درون‌مایه‌های ترانه‌های کهن شرقی بر اساس ترانه‌های جام (۱۳۸۰)* به تحلیل انواع درون‌مایه‌های این ترانه‌ها مانند اوصاف محبوب، دل‌دادگی، دغدغه‌ها، تحمیدیه‌ها و غیره پرداخته است. شیرین کام (۱۳۹۵) نیز در مقاله «درون‌مایه عشق در ترانه‌های گیلکی» به کاربرد مفاهیمی مانند حرمت و حیا، احترام به زنان، پای‌بندی به اخلاق و غیره اشاره کرده است. درباره اشعار غیر محلی معاصر نیز، صادقی و مشتاق مهر (۱۳۹۰) در مقاله «مرگ‌اندیشی و زوال مهم‌ترین بن‌مایه (موتیف) در شعر فروغ فرخزاد و نمودهای آن» به این نتیجه رسیده‌اند که کاربرد این دو بن‌مایه به شکل‌های بدینی، عصیان، دم غنیمت‌شماری، نگرانی بر نابودی طبیعت و غیره سبب حرکت شاعر به سمت نمادگرایی شده است. درباره مفهوم موتیف و درون‌مایه و تفاوت و شباهت آن با دیگر اصطلاحات مرتبط پژوهش‌هایی صورت گرفته است. مثلاً دهقان و تقوی (۱۳۸۸) در «موتیف چیست و چگونه شکل می‌گیرد؟» به تعریف موتیف پرداخته‌اند و آن را به سه دسته کلی تقسیم کرده‌اند. آن‌ها (۱۳۹۰) در مقاله دیگری «موتیف و گونه‌ها و کارکردهای آن در داستان‌های صادق هدایت» به بررسی آثار صادق هدایت پرداخته‌اند. همچنین، پارسانسب (۱۳۸۸) در مقاله «بن‌مایه: تعاریف، گونه‌ها و کارکردها» به بررسی معانی اصطلاح بن‌مایه و تفاوت و شباهت آن با موتیف پرداخته است.

۲. بحث و بررسی

۲-۱. درون‌مایه

درون‌مایه از جمله اصطلاحات ادبی است که در ارتباط با اصطلاحات دیگری چون موتیف و موضوع قرار می‌گیرد. در تعریف موضوع می‌توان گفت موضوع مقوله‌ای ذهنی است که «بازتاب دهنده اندیشه غایی درباره حیات است». مفاهیمی مانند عشق، مرگ، حیات و غیره موضوعاتی هستند که اگر با اندیشه و فرهنگ خاص در اثر ادبی مطرح شوند، درون‌مایه نامیده می‌شوند. در واقع، درون‌مایه برخلاف موضوع مقوله عینی‌تری است که در روند خلق اثر آشکار می‌شود (سینیورت، ۱۹۸۸ و چایلد و فولر، ۲۰۰۶: ۲۴۸ در تقوی و دهقان، ۱۳۸۸: ۱۴). از دید زرقانی (۱۳۸۴: ۳۴) درون‌مایه می‌تواند همان اندیشه شعری شاعری باشد که مضامین شعری

را دربردارد. موتیف با درون‌مایه تفاوت دارد؛ درون‌مایه عام‌تر و ذهنی‌تر از موتیف است. به عبارتی، درون‌مایه «مشکل از واحد معنایی عمومی‌تر و مختصرتری است که توسط مجموعه‌ای از موتیف‌ها اظهار یا بازسازی» می‌شوند (تقوی و دهقان، ۱۳۸۸: ۱۵). موتیف در حوزه ادبیات در سه معنای نزدیک به یکدیگر به کار رفته است. در معنای نخست، موتیف درون‌مایه کوچکترین واحد روایی در سطح نحوی است. این تعریف با نظریه ساختارگرایی توماشفسکی ارتباط دارد. در معنای دوم، موتیف عناصر خاص تکراری است که موارد بسیاری را دربرمی‌گیرد. مواردی چون شی، حادثه، تصویر، حالات، شخصیت، موقعیت و غیره. در معنای سوم، موتیف از جمله موضوعات و اندیشه‌های غالب در متون است. به عبارتی، در این معنا، هر متن ادبی مشکل از مجموعه درون‌مایه‌هاست. «درون‌مایه به موضوع محوری و اصلی متن اشاره دارد که به آن انسجام می‌بخشد و هماهنگ‌کننده عناصر مختلف اثر ادبی با یکدیگر است». اگر درون‌مایه‌های فرعی تبدیل به عنصری غالب در متن شوند، موتیف به حساب می‌آیند. در این مقاله، اصطلاح درون‌مایه با تعریف سوم از موتیف هم‌خوان است. در ادامه به بررسی درون‌مایه‌های پربسامد اشعار کمالی و رمزگان‌های نشان‌داری پرداخته می‌شود که به سبب تکرار سبک فردی او را شکل می‌دهد.

۲-۲. فرج‌الله کمالی و سبک شعری او

فرج‌الله کمالی (۱۳۲۸-۱۳۹۹) از جمله شاعران محلی سرای بوشهر است که در آثار خود به گویش دشتستانی توجه بسیار داشته است. از این شاعر دو کتاب دشتستونی (۱۳۹۳) و ولیک ناله بیچارگان (۱۳۹۶) منتشر شده است. کتاب اول به گویش دشتستانی و کتاب دوم ترکیبی از زبان فارسی معیار و دشتستانی است. کمالی را می‌توان صاحب سبکی مخصوص به خود دانست. کاربرد لغات، ضرب‌المثل‌ها و اصطلاحات محلی که به سبب کاربرد اندک در آستانه فراموشی بوده‌اند، از جمله ویژگی‌های شعر اوست. این ویژگی سبکی او در کنار کاربرد صناعات ادبی پربسامدی مانند تشبیه، استعاره و کنایه، مخصوصاً در کتاب دشتستونی، گاهی درک متن را دشوار ساخته است. به طور کلی، گرایش کمالی به زبان ساده و فرایند ترکیب همراه با طنز باعث پیوند خوردن اذهان مردم دشتستان با اشعار او شده است. بهادری (۱۳۹۳: ۶۴)

بر این باور است که اشعار کمالی یادآور اشعار سعدی است. او ویژگی‌های سبکی کمالی را مانند تصویرآفرینی‌ها و صناعات ادبی تا حدی مشابه با ویژگی‌های سبک سعدی می‌داند. کاربرد اصطلاحات محلی در بدیع شدن آفرینش‌های شعری او تأثیر گذاشته است.

۳-۲. درون‌مایه‌های پربسامد در اشعار کمالی

۱-۳-۲. مضامین غنایی

مضامین غنایی از جمله درون‌مایه‌های پرکاربرد در اشعار فارسی است. به عبارتی، شاعر در اشعار غنایی در پی بیان احساسات شخصی است و شعر حول محور «من» شاعر می‌گردد (شفیعی کدکنی، ۱۳۷۲: ۶). با دقت در اشعار کمالی می‌توان دریافت که وی در غالب اشعارش به مولفه بیان احساس با محوریت من توجه داشته است. وصف ویژگی‌های عشق، معشوق و عاشق بسامد بالایی را در اشعار کمالی به خود اختصاص داده است. باید توجه داشت که نگرش کمالی به این درون‌مایه به دو صورت است: در بخشی از اشعارش دیدگاه او مبتنی بر سنت ادبی است و در بخش دیگر، او دیدگاهی واقع‌گرایانه و خلاف سنت ادبی را در پیش گرفته است.

۱-۱-۳-۲. دیدگاه مبتنی بر سنت ادبی

در دیدگاه سنتی ادبیات فارسی، معشوق ویژگی‌های خاصی دارد که او را از دیگری متمایز می‌کند. برای مثال معشوق موجودی بی‌نقص است، اهل هرگونه ظلم به عاشق است، صاحب اختیار عاشق است و غیره. رعایت این مؤلفه‌ها در بخشی از اشعار کمالی به چشم می‌خورد. برای نمونه در ابیات زیر مؤلفه‌هایی چون غلبه عشق معشوق بر عقل، اصل بودن عشق، تسلیم شدن در برابر عشق معشوق و غیره بیان شده است. آنچه در بخش دیدگاه سنتی اشعار کمالی قابل توجه است، نوع استفاده وی از صناعات ادبی است. کمالی در بیان مفاهیم غنایی به شکل سنت ادبی به دو صورت عمل می‌کند: گاهی همان درون‌مایه‌های موجود در سنت ادبی را با همان صناعات ادبی سنتی و بی‌نشان بیان می‌کند؛ گاهی نیز با کاربرد صناعات ادبی جدید و نشان‌دار در واژگان محلی و معانی ثانویه برآمده از آن‌ها به بیان درون‌مایه‌های سنتی می‌پردازد. اگرچه کمالی نیز همچون سایر شاعران کلاسیک از صناعات ادبی مانند تشبیه، استعاره و کنایه

برای بیان مضامین تغزلی استفاده کرده است، باید توجه داشت که کاربرد این صناعات مانند نوع تشبیه و طرفین آن، نوع واژگان انتخاب شده از محور جانشینی برای معشوق گاهی متفاوت از دیدگاه سنتی شاعران پیشین است. به عبارتی، دیدگاه کمالی گاهی در بیان مضامین تغزلی سنتی، در نوع تشبیهات و استعارات نشان‌دار است.

۲-۳-۱-۱. تقابل عقل و عشق

پای عقل آنجا به گل خواهد نشست صبر هم آنجا خجل خواهد نشست
(کمالی، ۱۳۹۶: ۹۶).

حتی اگر شراب نباشد/ تو که باشی/ آهوی عقل را پای گریز پسندتر آید/ ز شرم حضور (همان: ۳۰). کمالی نیز همچون بسیاری از شاعران سنتی حضور عقل را در پیش معشوق ناممکن می‌داند و از دید او اگر در حضور معشوق نشانی از عقل باشد، سبب شرمندگی است. برای مثال در نمونه سوم، عملکرد تشبیه عقلی-حسی «عقل» به «آهو» بیانگر نگاه نو کمالی به دیدگاه سنتی بن‌مایه تغزلی است. در سنت ادب فارسی، مشبهه «غزال یا آهو» برای «عشق یا معشوق» انتخاب می‌شده است، در حالی که در این بخش کمالی با همنشینی «آهوی عقل» در محور ترکیب به صورت غیر مستقیم معشوق را برتر از مشبهه غزال یا آهو دانسته است. در مجموع، در چهارده بیت با ۴ درصد به درون‌مایه تقابل عقل و عشق اشاره شده است.

۲-۳-۱-۲. مکتبی نبودن عشق

کمالی این درون‌مایه را در بسامد اندکی در دو بیت با ۱ درصد بیان کرده است. از دید کمالی قوانین عشق در هیچ مکتبی نمی‌تواند تدریس شود و اصلاً عشق خود مکتب خود است:
که درس عاشقی مکتبو نمی‌خوا
کتاو و مکتوی دی بهزای نی^۱
(کمالی، ۱۳۹۳: ۳۲۸)

۲-۳-۱-۳. آزار و اذیت کردن عاشق

این درون‌مایه در ۲۳ شعر کمالی با ۶ درصد به کار رفته است. عاشق همواره در دیدگاه سنتی ادبیات از جانب معشوق جفا دیده است. کمالی نیز در این باره می‌گوید:

تیر مرزنگل و شمشیر دوتا بُرم سیاش زخم کاری زِدُنم دونه خالِش مُنه کشت^۲
(همان: ۱۵۸)

در این ابیات نوع کاربرد صناعات ادبی تشبیه نیز همسان با دیدگاه سنتی کمالی عمل کرده است. انتخاب دو مشبه به حسی «تیر و شمشیر» برای مشبه حسی «مژه و ابرو» از دیرباز در اشعار غنایی کاربرد داشته است. انتخاب این صناعات از روی محور جانشینی در اشعار کمالی بی‌نشان بوده و به نوعی از دیدگاه زبان‌شناسی این تشبیهات «تشبیه مرده» به حساب می‌آیند.

سَر رِه دُوم بَسِیا بی گُذِشْتُم   گُرفْتارُم کِ آخِر تال مِینِی^۳
(همان: ۳۲۷)

۲-۳-۱-۴. معشوق بی‌نقص

هم در ادبیات کلاسیک و هم در دیدگاه کمالی، معشوق موجودی کامل و بدون نقص است:

بِی چُون غَنجَه نَش کُفْتِه داری   بَه چِشمان رازها بِنَهفْتِه داری
بَه بالا سَر و را شِرمَنده دارد   لِش را قند خِوانم خنده دارد
(کمالی، ۱۳۹۶: ۱۲۷ و ۱۳۵)

از وختی تَنه دِیدُم غِیرت نَه پَسندِیدُم   هَر کِی کِه طلا دِیده کِی می طَویه زردک^۴
(کمالی، ۱۳۹۳: ۳۳۳)

در این بیت پیداست کمالی با انتخاب واژگان محسوسی چون «طلا و زردک» با تشبیه تمثیلی در مصرع دوم درون‌مایه سنتی «کشش قلبی به معشوق» را به شکل نشان‌دار و نویی بیان کرده است. انتخاب واژه محلی «زردک» که در اشعار دیگر شاعران غیر بوشهری به کار نرفته است، در این نشان‌داری تأثیرگذار است. این درون‌مایه در ۱۹ بیت با ۵ درصد قبل مشاهده است.

۲-۳-۱-۵. معشوق زمینی

در شعر کمالی معشوق زمینی و به دور از هرگونه ویژگی آسمانی است. از نظر او سرودن درباره عشق مانند آوازخواندن در مستی می‌ماند:

شِراو عشق یاری کِرده مَسْتُم   چِه کِیفِی داره تو مَسْتِی بَخونُم^۵
یادُم اومه روزی کِه سَر رِه تَنه دِیدُم   دل پا نِگرفته مِوسَم گُگَلِکِش بی^۵
(همان: ۲۴ و ۱۱۷)

درون‌مایه معشوق زمینی در ۲۹۳ بیت و ۴ بند با ۷۷ درصد بسامد بالای از مضامین تغزلی را به خود اختصاص داده است.

۲-۱-۳-۱. ضرورت عشق

این درون‌مایه در ۸ بیت با ۲ درصد به کار رفته است. اگرچه این درون‌مایه در آثار پیشینیان به کرات تکرار شده است، نوع نگاه جدید کمالی به ضرورت عشق با انتخاب واژه‌هایی چون «تلمبه» و عبارت «خون پاشیدن» همراه شده است. عشق از دید او عنصری لازم برای هر فرد است و فردی که عاشق نیست، فقط کالبدی است که از لحاظ زیستی زنده است و روحی در او پیدا نمی‌شود:

دلی که عشق یاری توش تَبَسّه نیله خُ دل   ی تلمبه‌خینه و هرگس هنرنی خین^۶
(همان: ۳۶۶).

۲-۱-۳-۲. دیدگاه واقع‌گرایانه

کمالی در کنار دیدگاه سنتی به معشوق، دید واقع‌گرایانه‌ای نیز در پیش می‌گیرد. در این دیدگاه، معشوق دست‌یافتنی است و در شعر او می‌توان توصیفات اروتیستی، وصال عاشق و معشوق را مشاهده کرد. بر این اساس، ویژگی‌های معشوق، برخلاف دیدگاه پیشین، ویژگی‌های یک فرد معمولی است و عاشق برای همان خصوصیات عادی اوست که عاشقش می‌شود. همچنین، در صورت عهدشکنی معشوق، عاشق به خود اجازه شکایت کردن از او را می‌دهد.

نه می‌گویم چنانی یا چینی نی   نه می‌گویم که توزیباترینی
فقط گویم جوان گردد کمالی   اگر با او دمی تنها نشینی
(کمالی، ۱۳۹۶: ۱۲۷)

از دیگر مباحثی که در نگاه واقع‌گرایانه کمالی به عشق پیداست، اشاره به نوع ارتباطات عاشق و معشوق و واکنش خانواده است. از دید وی رابطه عاشق و معشوق رابطه‌ای دوطرفه است که اغلب با مخالفت‌های خانواده آن‌ها به علت افکار سنتی روبه‌روست:

می‌زدی لی سریت‌ری بُرِمِک و دی تَم   دایم سگلی می‌زدت و لو گز کیش بی^۷
(کمالی، ۱۳۹۳: ۱۱۷)

همچنین، برای نمونه در بخشی دیگر به این مسأله روزمره در باب عشق اشاره می‌کند که صرف عشق برای خانواده معشوق کافی نیست و از عاشق توقع توانایی تشکیل خانواده را دارند. این مسئله آن‌ها را با مانعی روبه‌رو می‌کند:

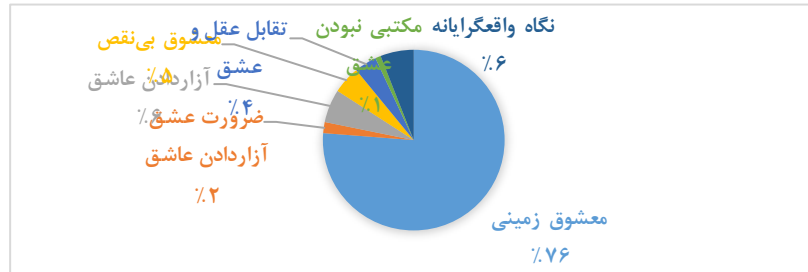
غیر پیل هیچ نمی‌وینه بُوی سنگ دلش   پس مرگش بره ای مال و منالش مُنه کشت^۸
(همان: ۱۵۹)

کمالی در وصف واقع‌گرایانه ویژگی‌های معشوق، به ویژگی‌هایی اشاره کرده است که کمتر در آثار سایر شاعران به چشم می‌خورد. وصف این درون‌مایه خاص از نوآوری‌های اشعار کمالی است. از دید کمالی معشوق ویژگی خارق‌العاده‌ای ندارد. او بوی مشک و عنبر نمی‌دهد، بلکه بوی تند عرق از او به مشام می‌رسد و لباس‌های فاخر و گرانبه‌ایم به تن ندارد، بلکه لباسی ساده مثل تمام مردم دارد؛ اما همین ویژگی‌هاست که عاشق را درگیر خود کرده:

عرق کِرده‌ی پریگک جَنبم رد آوی   دزنگ تُند بولارش مُنه کشت
حریری و اطلسی دورش ندیدم   همی ماتو و شلوارش مُنه کشت^۹
(همان: ۳۴۹)

عنصر طنز از دیگر صناعاتی است که کمالی از آن در بیان مضامین تغزلی واقع‌گرایانه خود از آن استفاده کرده است. بحث دیگری که در عالم واقع نیز اتفاق می‌افتد، عشق پیری است که کمالی (۱۳۹۳: ۱۰۲) در اشعارش بدان اشاره کرده است:

عشق پیری خُش تینا بسه که آدم رسوا بگنه   ای خدا ایس که خُم اشترُم و یارِ دِرنگون چه گُتم
کاربرد اصطلاحات محلی در قالب کنایات ادبی در اشعار کمالی از دیگر نوآوری‌های اوست. عبارت کنایه‌ای «اشتر و یارِ دِرنگون بودن» در معنی «عدم هماهنگی و تناسب» از دیگر مواردی است که صورت نویی به معانی کهن می‌بخشد. مضامین تغزلی واقع‌گرایانه در ۲۲ بیت با ۶ درصد قابل مشاهده است. مشخص شد کمالی در بسیاری از موارد در کاربرد درون‌مایه‌های مشابه با سنت، از صناعات ادبی بی‌نشان و تکراری مانند تشبیهات و استعاره‌های مرده استفاده کرده است. در این میان، گاهی مخاطب با کاربرد صناعات ادبی‌ای روبه‌رو است که به نوعی سنت‌شکنی و هنجارگریزی به حساب می‌آید. با دقت در نمودار زیر می‌توان عملکرد بسامد انواع درون‌مایه تغزلی را در اشعار کمالی را مشاهده کرد.

نمودار ۱. بسامد انواع درون‌مایه‌های تغزلی در اشعار کمالی

۲-۳-۲. وطن‌دوستی

یکی دیگر از درون‌مایه‌های پرتکرار در شعر کمالی وطن‌دوستی است. میهن‌پرستی یا وطن‌دوستی به معنای «دفاع از یک سرزمین و مردم آن در برابر تسلط، تجاوز یا تحقیر دیگران، حفظ و اعتلای میراث فرهنگی و اجتماعی سرزمین خود، کوشش برای پیشرفت و ترقی سیاسی و اجتماعی و اقتصادی یک کشور ... است.» (کاتوزیان، ۱۳۹۴: ۴۸-۴۷). این درون‌مایه در ۱۵۷ بیت و ۱۲ بند با ۱۶ درصد به کار رفته است. وطن‌دوستی در اشعار کمالی را می‌توان دسته‌بندی کرد: در دسته نخست کمالی به ستایش زادگاهش پرداخته است؛ در بخش دوم، به ستایش وطن در معنی اولیه و آژه یعنی کشور ایران اشاره کرده است. در معنای سوم نیز او وطن را در معنای عام و جهان‌شمول به کار می‌برد.

۲-۳-۲. ۱- ستایش زادگاه

کمالی در این درون‌مایه در ۵۸ بیت با ۳۴ درصد به ستایش زادگاه خود می‌پردازد. به عبارتی، او خود را فرزند دشتستان می‌داند. وابستگی او به محیط جغرافیایی‌ای که اکثر عمر خود را در آن سپری کرده، طبیعی است. کمالی در راستای ستایش دشتستان و علاقه به آن به احیای لهجه دشتستانی پرداخته و در این راه موفق بوده است. ستایش کمالی از دشتستان ستایشی کورکورانه نیست، بلکه همراه با واقع‌بینی و در نظر گرفتن مشکلات است. دشتستان تمام وجود او را تشکیل داده و با آوردن یاد او در خاطرش بی‌قراری به او دست می‌دهد:

دَشْتِسونَ فَرْقِ سَرْمُ تا نِکِ پامِ سیتِ بی‌قرار آویده بلکم بیشتر

گَه بی‌آسوی خیالم بوبِ فهمیده چهار آویده بلکم بیشتر^۱

(کمالی، ۱۳۹۳: ۸۹)

۲-۲-۳-۲. عشق به وطن

کمالی خود را شاعری ایرانی می‌داند؛ گرچه بسیاری از اشعار او به زبان محلی سروده شده با وجود عشق بسیار به منطقه محلی دشتستان، باز هم خود را وابسته و دل‌بسته به ایران می‌داند:

هر چند که من گلوی دشتستانم   شک نیست که عاشق همه ایرانم
(کمالی، ۱۳۹۶: ۱۱۸)

این درون‌مایه با ۶۳ درصد در ۱۰۶ بیت از اشعار او به صورت پربسامد به چشم می‌خورد. نحوه کاربرد درون‌مایه وطن‌پرستی در اشعار کمالی به دو صورت زیر است:

۲-۲-۳-۲-۱. اشاره مستقیم به ایران

در بخشی از ابیات، این شاعر به صورت مستقیم به عشق به ایران اشاره می‌کند. این مضمون در ۴۹ بیت و ۲ بند با ۳۰ درصد به کار رفته است. همان‌طور که ذکر شد، کمالی خود را شاعری ایرانی می‌داند؛ اما برای او ایرانی بودن اولویت بیشتری دارد تا شاعر بودن. او در نتیجه ایرانی بودنش و صاحب‌خوی نیک ایرانی بودن، خود را عاشق انسان و جهان می‌داند:

درازتر چه بگویم / شاعری ایرانیم / شاعر هم که نباشم ایرانیم / ایرانی‌تر از آنم که انسان را دوست نداشته باشم / انسانی‌تر از آن که جهان را / و جهانی‌تر از آن / که ایران را دوست نداشته باشم (همان: ۲۵). او به این مسئله اشاره می‌کند که سرچشمه بسیاری از علوم امروز از ایران بوده و به این مسئله افتخار می‌کند:

ای مه‌د تمدن و خرد پارس	ای دیده هزار نیک و بد پارس
با نام تو شعر من شده مست	نام تو هم‌اره بوده و هست
رازی ز تو هدیه شد به دنیا	فرزند تو بود ابن سینا
طوسی چو گشود چشم شب را	رفت از تو نجوم تا ثریا

(همان: ۸۵)

۲-۲-۳-۲-۲. اشاره به ادبیات و فرهنگ کهن

از دیگر ویژگی‌های سبکی کمالی در بسیاری از اشعارش ذکر ادبیات کهن و سنت‌ها و فرهنگ ایرانی است. این مسئله مطالعه و تخصص او را در ادبیات فارسی نمایان می‌کند که او مانند برخی از شاعران محلی نیست که دیدگاه ساده داشته باشد، بلکه او برای سرودن اشعارش

دارای پیش‌زمینه علمی و تخصصی است. کمالی با تسلط بر ادبیات کهن در کنار بیان ساده توانسته است نزد عامه مردم و فرهیختگان مقبولیت به دست آورد. او وضعیت خود را با اشاره به شاهنامه در تشبیهی همانند «بیژن» می‌داند که در ته چاه منتظر رسیدن پیک زال برای رهایی است:

بیژنم بُن چه اسیرم پیره چرمی ری سَرُم   گوش زنگم پیک پور زال کی می‌خایا^{۱۱}
(کمالی، ۱۳۹۳: ۴۱۳)

او اساطیر ایرانی را آمیخته با فرهنگ ایرانی می‌داند و بیان می‌کند که هر زمان اسمی از آن‌ها بیاید، ایرانیان حس افتخار و بالندگی می‌کنند:

ابنای وطن همواره مسرور شوند   هر جا سخن از کمان آرش باشد
(کمالی، ۱۳۹۶: ۷۷)

نشانه‌های اندیشه ناسیونالیستی کمالی در این بخش قابل توجه است. کمالی به علت علاقه‌مندی به عقاید کهن ایرانیان دو مناسبت نوروز و یلدا را در اشعار خود به کرات آورده است و گرمای داشت آن‌ها را گوشزد کرده است. توجه به مناسبت‌های مذهبی در اشعار او به چشم نمی‌خورد.

نوروز که عقد سبزه و خورشید است   بزمی است که میزبان آن جمشید است
(همان: ۱۱۱)

درون‌مایه اشاره به فرهنگ ایرانی در ۴۵ بیت و ۱۰ بند از اشعار کمالی با ۳۳ درصد آمده است.

۲-۳-۳. جهان‌وطنی

در کنار ستایش قوم و کشور، کمالی به درون‌مایه جهان‌وطنی نیز پرداخته است. براساس ایده جهان‌وطنی همه انسان‌ها متعلق به یک جامعه واحدی هستند که مبتنی بر اصول اخلاقی، اجتماعی، فرهنگی و غیره مشترکی است. در این اندیشه انسان‌ها بدون در نظر گرفتن تفاوت‌ها و وابستگی‌های نژادی یا مذهبی، فرهنگی و غیره شهروند یک اجتماع واحد محسوب می‌شوند (موسوی و دیگران، ۱۴۰۱: ۳). کمالی با گرمای داشت قوم و محله خود و همچنین، وطن و کشور خود از ارزشی جهان‌شمول‌تر سخن می‌گوی (درباره روند ایده جهان‌وطنی ر. ک. کلاینگلد و دیگران، ۱۳۹۴). کمالی دغدغه نوع انسان را دارد و مضامین جهان‌وطنی در شعر او مشهود است: با این که اشعار او به زبان محلی سروده شده‌اند؛ در باطن شعرش انسان نوعی

آمده است:

طالب انسون پاکم مال هر خاکی که بُو ای چه خُم گپ خَش و لهجه گرمسیری می زُم^{۱۲}
(کمالی، ۱۳۹۳: ۳۸۶)

که در این جا می توان به ارتباط بینامتنی آن با اشعار مولوی اشاره کرد. مانند بیت زیر:

دی شیخ با چراغ همی گشت گرد شهر کز دیو و دد ملولم و انسام آرزوست
(مولوی، ۱۳۸۸: ۲۹۷)

کمالی گرایش های صلح طلبانه دارد و می گوید با وجود تمام اختلافات عقیده، باید تمام انسان ها به یکدیگر احترام بگذارند و عقاید یکدیگر را محترم بشمارند و اختلاف و دشمنی و انتقام را از قاموس خود پاک کنند:

فرهنگ لغات در همه جای جهان بی واژه انتقام باشد بد نیست
یک بینش و صد گرایش بی سازش یک چالش صد همایش بی ارزش
دینار و دلار و شیعه و سنی و کُرد القاعده بود و طالبان شد داعش
(کمالی، ۱۳۹۶: ۶۹ و ۱۱۹)

درون مایه جهان وطنی با ۳ درصد در بسامد اندکی نسبت به دیگر انواع مطرح شده دارد. در نهایت، کمالی در این درون مایه به مباحثی چون انسانیت، توجه به غم و رنج هم نوع، یاری از مظلومان و غیره در بسامد بالا توجه کرده است.

۲-۳-۴. اشعار تقدیمی و سوگ سرودها

یکی دیگر از درون مایه های پربسامد در شعر کمالی اشعار تقدیمی و سوگ سرودهاست. مخاطب این اشعار خانواده شاعر، دوستان نزدیک او، شاعران محلی و یا شاعران و مشاهیر ایرانی هستند. از بین این مخاطبان نام ایرج شمس زاده بیشتر از همه قابل مشاهده است. با آب دوست شعر کمالی شود شراب می نوش حرف عشق مکرر نمی شود
(کمالی، ۱۳۹۶: ۱۴۷)

۲-۳-۴-۱. اشعار تقدیمی

اشعار تقدیمی گاه برای ستایش مخاطب خود سروده شده و همان طور که ذکر شد، بیشترین

مخاطب کمالی ایرج شمس‌زاده است که چهار شعر مستقیماً به او تقدیم شده است. از مخاطبان اشعار تقدیمی در شعر کمالی می‌توان به این شخصیت‌ها اشاره کرد: احمد شاملو، محمد بیابانی، ایرج شمس‌زاده، اسکندر احمدنیا و محمد دادفر.

۲-۳-۲. سوگ‌سرودها

سوگ‌سرود، سنتی بسیار معمول در ادبیات فارسی است که شاعر پس از مرگ افراد نزدیک به او یا محترم برای او، شعری را در سوگ و عزای وی می‌گوید. از نمونه‌های سوگ‌سرودهای کمالی می‌توان به موارد زیر اشاره کرد. برای هدایت‌الله کمالی، برادر شاعر:

نام بلند نیکت تضمین جاودانی است   زیرا هدایت‌الله شد ضامن کمالی
(همان: ۱۴۳)

برای محمد بیابانی، شاعر نوگرای محلی:

شعرینه‌تر ز شعر بیابان ندیدم   تیغینه‌تر ز خار تو خنجر نمی‌شود
(همان: ۱۴۷)

در بیت فوق که به فارسی معیار است، کاربرد دو عبارت «شعرینه» و «تیغینه» سبب ایجاد هنجارگریزی در سطح زبانی شده است. این دو مضمون در ۱۴۸ بیت و ۱۶ بند از اشعار کمالی با ۱۶ درصد به کار رفته است.

۲-۳-۵. اسامی تاریخی و غیر تاریخی

یکی از رمزگان‌های پرتکرار در اشعار کمالی ذکر اشخاص تاریخی و اشخاص غیر تاریخی و اسطوره‌ای است. کاربرد نام این اشخاص به لحاظ ملیت محدود به جغرافیای ایران نبوده و شامل شخصیت‌هایی مانند دکارت یا کانت نیز می‌شود. این مسئله نشان دهنده گستره اشرف کمالی بر تاریخ، تاریخ ادبی و تاریخ اندیشه ایران و جهان است. پربسامدترین شخصیت تاریخی در اشعار کمالی به لحاظ کمی شاعر محلی، فایز دشتستانی، است. او برای برخی از شخصیت‌ها اشعار تقدیمی و سوگ‌سروده گفته است؛ همچنین از برخی دیگر از اسامی برای آفرینش صناعات ادبی مانند تشبیه، کنایه و استعاره استفاده کرده است. در جدول زیر نام شخصیت‌های مورد توجه کمالی قابل مشاهده است:

جدول ۱. رمزگان‌های پربسامد در اشعار کمالی

تاریخی	شاعر	فلاسفه	شخصیت اسطوره‌ای
جعفر برمکی، رئیس علی دلوازی قائم مقام فراهانی،	حافظ، سعدی، شاملو، مولانا، عطار، نظامی، فایز، فردوسی	کانت، دکارت، لوتر، کالون، آگوستین قدیس، ولتر، نیچه، هایدگر، مونتسکیو، دالامبر،	رستم، فریدون، ضحاک، گشتاسب، شیرین، شاپور، پرویز، سزیف، شغاد، سودابه، سیاوش، آرش، اسفندیار

۲-۳-۶. بدبینی

توجه به مفاهیم فلسفی از دیگر درون‌مایه‌های اشعار کمالی است. جهان‌بینی کمالی منفی‌گرایانه است. او دلیل این نوع جهان‌بینی را واقع‌بینی می‌داند. از دید او این وضعیت بد همیشه پایدار است و هیچ‌گاه تمام نمی‌شود:

همه‌ش آور و همه‌ش برق و گرمبه
مُو که عمرم سراسر درد و غم بی

هلاکِ تیره بارونم ای دوس
خراوی روزگارم صد رقم بی^{۱۳}

(کمالی، ۱۳۹۳: ۲۷۳ و ۲۷۵)

در این بیت نیز کمالی از جملات محلی «همه‌ش آور و همه‌ش برق و گرمبه» برای ساخت کنایات خاص در معنای قدیمی «بد بودن شرایط و ناامیدی» استفاده کرده است. کمالی تا حد زیادی جبرگراست. او خصوصاً معتقد به جبر محیطی و بدشانسی است که سرنوشت بد را برای او رقم زده است.

ی جومه خریدم بر گنم غرقودرومه
گردو آوردم بشکنم کرمودرومه

توگپ وکم کِ ام و لا سهرودرومه
اقوالِ مو خرزَه‌له جی لیمودرومه^{۱۴}

(همان: ۲۱۹)

بدبینی در ۲ بند و ۵۴ بیت با ۵۵ درصد از اشعار کمالی مطرح شده است.

۲-۳-۷. انتقاد اجتماعی

کمالی همانند اکثر شاعران معاصر به بیان مسایل اجتماعی پرداخته است. این درون‌مایه انتقادی در ۸۰ بیت با ۸ درصد در اشعار کمالی به کار رفته است. در میان مباحث اجتماعی، درون‌مایه «آزادی» یکی از دغدغه‌های اصلی کمالی است که در اشعارش به کرات به آن اشاره می‌کند. با دقت در اشعار انتقادی کمالی می‌توان دریافت که از دید او ریشه مشکلات اجتماعی در سه

محور خلاصه می‌شود؛ به عبارتی، انتقاد اجتماعی در اشعار کمالی شامل سه دسته مردم عوام، مردم فرهیخته و زمامداران جامعه است:

۲-۳-۱. زمامداران جامعه

کمالی در مرتبه نخست از حاکمان و زمامداران جامعه انتقاد می‌کند. از دید او کنترل امور و شکل دادن به فرهنگ مردم در دست این افراد است و اگر زمامداران جامعه‌ای صالح باشند، مشکلات فرهنگی مردم نیز برطرف خواهد شد.

درسی از گردش ایام اگر می‌خوانند زورگویان جهان را همه آدم می‌کرد
(کمالی، ۱۳۹۶: ۵۶)

نگرش منفی کمالی در درون‌مایه انتقاد اجتماعی آشکار است. او با نگرش ناامیدانه در انتقاد از حاکمان جامعه بیان می‌کند که کسی نمانده که سعادت را برای مردم به ارمغان بیاورد:

میدون وطن خالیه امروز و سَلار بخت‌بی‌مُو تیرآویدنه مرده یل کار^{۱۵}
(کمالی، ۱۳۹۳: ۱۳۱)

شرایط نامناسب جامعه از دید کمالی به سبب استبداد موجود است. در اشعار او هر فردی که شوری برای متحول ساختن جامعه داشته یا با دیوار استبداد روبه‌رو شده یا کشته شده و یا به زندان رفته است. از سیل‌های فتنه به دوران‌ها/ گرداب‌های رفته به زندان‌ها/ نه‌ری ز خاک حافظه‌ام جاری است (کمالی، ۱۳۹۶: ۲۹). او در این بند با انتخاب دو عبارت تشبیهی «سیل فتنه» و «خاک حافظه» و هم‌نشینی آن‌ها با استعاره‌های «گرداب» و «نهر» از حوزه طبیعت، انسجامی در درک معنای ضمنی بند ایجاد کرده است. کمالی روحیه صلح‌طلبانه دارد و برای مقابله با مشکلات اجتماعی هم او از این راه پیش می‌رود و راه مقابله با استبداد جامعه را آگاهی دادن به اعضای جامعه می‌داند (ر. ک. همان: ۱۴۹). از میان ۸۰ بیت انتقادی، انتقاد از زمامداران جامعه در ۱۵ بیت با ۱۹ درصد مطرح شده است.

۲-۳-۲. خواص جامعه

انتقاد دیگر کمالی از خواص جامعه است که متشکل از اغنیا و روشنفکران‌اند. کمالی در اشعارش اشاره می‌کند که وظیفه جامعه اغنیا کمک مادی به افراد جامعه برای پیشرفت و وظیفه روشنفکران آگاهی دادن به آن‌ها است. اما از دید این شاعر اغنیا به عامه مردم توجهی ندارند؛

در حالی که عامه مردم روز به روز در حال زوال هستند:

دوین خِشَمِ غَر می خِرَن، غم بلکه بیشتر می خِرَن   بعضی کسونم می چِرَن بایِ خیابون هُی کمک^{۱۶}
(کمالی، ۱۳۹۳: ۱۹۶)

کمالی از جامعه روشنفکران به صورت مستقیم انتقاد می کند که آن‌ها به جای این که قلم خود را در خدمت مردم قرار دهند، به مداحی و ستایش حاکمان در ازای منافع مادی پرداخته‌اند. بدین ترتیب، این شاعر خود را از جرگه این روشنفکران جدا می کند:

صد قافیه دونان ز زغن نوحه خریدند   یک بیت سرودت نفروشم به هزاری
(کمالی، ۱۳۹۶: ۵۴)

این مضمون انتقادی در ۱۰ بیت از اشعار کمالی با ۱۲ درصد قابل مشاهده است.

۲-۳-۷-۳. عوام جامعه

در پی انتقاد از دو دسته مذکور، کمالی به نقد عوام مردم می پردازد. از دید این شاعر عامه مردم از آغاز تاریخ تاکنون در هر اتفاق ناخوشایندی که در جامعه رخ داده، دست دارند. کمالی دو عامل «ترس» و «ناآگاهی عامه» را دلیل اصلی اتفاقات ناخوشایند و شرایط استبدادی هر جامعه‌ای معرفی می کند. انتقاد از عوام در میان ابیات انتقادی کمالی بیشترین بسامد را با ۶۹ درصد در ۵۵ بیت به خود اختصاص داده است.

۲-۳-۷-۳.۱. ترس

یکی از دلایل عدم ایستادگی مردم در برابر استبداد ترس آن‌ها برای از دست دادن وضعیت خود است. هرچند که وضعیت آن‌ها نامطلوب و بد باشد، از نظر آن‌ها باز هم در مقابل از دست دادنش بهتر است؛ کمالی اشاره می کند که در طول تاریخ مقابله با استبداد روندی طولانی داشته است.

گنگُ و اویدیمه بَسِکِم تو گُمی گپ می زنیم   بَنگ کی راس اِیمووه؟ جنجال کی می خوا بیا؟^{۱۷}
(کمالی، ۱۳۹۳: ۴۱۴)

او راه مقابله با استبداد را نفرین و دعا نمی داند؛ بلکه راه رهایی از دید او اتحاد است. اگر مردم با هم متحد شوند، ترسی وجود ندارد؛ زیرا کسی توان مقابله با آن‌ها را ندارد (رک. همان: ۱۷۷).

۲-۳-۷-۳-۲. ناآگاهی

یکی دیگر از مشکلات مردم جهل و ناآگاهی و عدم اطلاع از حقوق خود است. کمالی این جهل را آفت جامعه‌ها می‌داند که آن‌ها را ذره به ذره به زوال می‌کشد:

هر جامعه‌ای به جهل آلوده شود   بیمار خرافه‌های بیهوده شود
از پوکی استخوان فرهنگ و ادب   پیری نرسیده است و فرسوده شود

(کمالی، ۱۳۹۶: ۱۱۱)

تشبیه و در کنار آن استعاره از جمله صناعات پرکاربرد در اشعار کمالی است. در این ابیات، کمالی با انتخاب واژگانی از حوزه معنایی «بیماری» تشبیه و استعاره‌های نوینی را با معنای ضمنی ایجاد کرده است. او «جهل مردم» را به «خواب» تشبیه می‌کند و با هم‌نشین ساختن عبارت «پوکی استخوان فرهنگ و ادب» وضعیت نامناسب جامعه علمی را بیان می‌کند.

أمرؤ تو کمالی دى، وادار و بگردن دُم   هیشکی تو فلاح نیسی تا کی میزنی تَک تَک^{۱۸}
(همان: ۳۳۴)

کنایه‌های محلی موجود در اشعار کمالی بیانگر سبک فردی اوست. در بیت فوق نهایت ناامیدی از بهبود اوضاع با عبارت کنایه‌ای «در خانه خالی را زدن» مطرح شده است.

۲-۳-۷-۳-۲. انتقاد از ریاکاری و ظاهر سازی

انتقاد از ریاکاری درون‌مایه دیگری است که در اشعار کمالی با ۲ درصد به چشم می‌خورد. این درون‌مایه در ۲۶ بیت به کار رفته است. کمالی با دیدگاه انتقادی و گاهی طنز آلود به مضمون ریاکاری اشاره می‌کند: او اعتقاد دارد عمل به فرایض دینی باید موجب دوری از گناه شود، اما وضعیت به گونه‌ای است که عمل به فرایض فقط عمل ظاهری به آن است:

پُی چاس و شوم مشغول غیوت یا حسودی   هفده رکت بی‌فیده کارت خراوه^{۱۹}
(همان: ۱۲۴)

کمالی در انتقاد از کسانی که دنیا را به ریاکاری رها کرده و گوشه‌نشین و منزوی شده‌اند، می‌گوید راه درستی را در پیش نمی‌گیرند:

آن کس که به فکر نان و آبی نبود   والله خدش جز شعاری نبود
وان کس که به راه کعبه دل برود   بر گفته‌اش از ریا غباری نبود

(همان: ۱۱۶)

او در انتقاد از فضای ریاکارانه در میان مردم عامه بیان می‌کند که برای این افراد تنها ظاهرسازی اهمیت دارد و نیت آن‌ها ذره‌ای ارزش ندارد:

نده قولی وای دادی نمی‌خواوش کنی یادی   تُو تارُف کِرْدَن آزادی فقط تاحد خر کِرْدَن
(کمالی، ۱۳۹۳: ۳۷۳)

کاربرد عبارات عامیانه از دیگر ویژگی‌های سبکی کمالی در انواع درون‌مایه‌ها است. در این بیت، عبارت عامیانه «خر کردن» بر بار معنایی طنز افزوده است.

۲-۳-۸. انتقاد سیاسی

شعر کمالی شعری متعهد است و او در قبال جامعه برای خود احساس مسئولیت می‌کند. درون‌مایه انتقاد سیاسی کمالی از شرایط گاهی همراه با صناعات ادبی کنایه و طنز است. این مضمون در ۵۹ بیت و ۵ بند با ۶ درصد آمده است. در اشعار کمالی راه مقابله با استبداد، از طریق آگاهی‌دادن به افکار عمومی با قلم شاعران و نویسندگان است (ر. ک. کمالی، ۱۳۹۶: ۹۴). در ابیات زیر مضمون «عدم آزادی» با تشبیه عقلی-حسی «بیابان بی آب و علف» مطرح شده است.

به صحرايي که آبادی نباشد   نشان از عیش و از شادی نباشد
بسی خوشتر بود نزد خردمند   از آن شهری که آزادی نباشد
(همان: ۱۳۰)

کمالی با انتخاب واژگان از حوزه معنایی حیوان و ایجاد تضاد معنایی آمیخته با طنز مخالفان استبداد را «شیری» می‌داند که توان رویارویی با «شغالان» را ندارد.

قفس تنگ و نفس تنگ و دس تنگ   ره پر خار و سنگ و هر دو پالنگ
دل شیرم تو سینه‌ت کشته وُو دیت   کجا ویمو کنی پئی نُوره یل جنگ
(همان: ۴۲۸)

به نظر او استبداد طرف‌دار پلیدی است و این طرف‌داری او از ذات اوست:

چشم خفاش اگر واهمه از نور نداشت   کی کمر را به دعاگویی شب خم می‌کرد
جغد و خفاش به ویرانه و شب می‌کوچند   بوی خورشید چو بر بام جهان می‌آید
(همان: ۵۶ و ۶۴)

انتخاب نشان‌دار واژگانی مانند «خفاش»، «شغال» و «جغد» برای موافقان استبداد و ظالمان به لحاظ مؤلفه‌های معنایی، بار منفی‌ای مانند [+بی‌ارزشی]، [+پلیدی]، [+زشتی] را در ذهن مخاطبان تداعی می‌کند. از دیگر مضامین پربسامد در کنار اشعار انتقادی کمالی از خفقان جامعه، انتقاد از مردمی است که همواره به فکر مصلحت شخصی‌اند:

ما مِث موری فقط فکر جویم   عالم او بُرده ما بازم خُوم
(کمالی، ۱۳۹۳: ۱۹۰)

یکی از ویژگی‌های سبک کمالی کاربرد ضرب‌المثل‌های امروزی است. او با انتخاب ضرب‌المثل‌هایی که برای مردم عامه نیز آشنا هستند، سبب درک آسان ابیاتش شده است. برای نمونه در این بیت عبارت «عالم او بُرده ما بازم خُوم» در قالب ضرب‌المثل به کار رفته است. در این بین سرمایه‌داران نیز برای مصلحت خود قانون را به نفع خود تغییر می‌دهند:

در جامعه‌ای که اغنیا تاج سرند   گاو ان همه صاحب حقوق بشرند
(کمالی، ۱۳۹۶: ۱۲۰)

در این بیت نیز انتخاب واژه «گاو» از حوزه معنایی حیوان با بار معنایی منفی به صورت طنزآمیز نشان‌دار است. مضمون دیگری که در اشعار کمالی همراه با طنز مورد انتقاد قرار گرفته است، ظلم طبقه‌بندی شده است؛ به عبارتی، انتقاد به جامعه فرضی‌ای است که در آن هر فردی به دیگری و زیردست خود ظلم می‌کند:

هر چی تو کشک سَرُم می‌خواره از بالا لَفَت   دردش مُر می‌گنم تو فرق زیری می‌زُوم
(کمالی، ۱۳۹۳: ۳۸۶)

۲-۳-۹. مرگ و جاودانگی

یکی از سنت‌های شعر فارسی آوردن مضمون مرگ‌اندیشی است. این درون‌مایه در آثار کمالی در ۷ بیت و ۳ بند با ۱ درصد به کار رفته است. دیدگاه کمالی در این باره دیدگاهی واقع‌گرایانه است: او در وهله اول زندگی انسان را اتفاق ویژه‌ای نمی‌داند و تأثیر انسان بر نظم جهان را هیچ می‌داند و وابستگی انسان به زندگی را کاری باطل معرفی می‌کند (کمالی، ۱۳۹۶: ۱۱۷):

با آمدنت زمانه چرتش نپرید   وز رفتن تو جهان ککش هم نگزید
چون رسم جهان همیشه این بوده و هست   خوش‌بخت کسی که ناز او را نخرید

این نوع نگرش کمالی رابطه بینامتنی با اشعار خیام و نظامی دارد. خیام نیز بیان می کند که:

از آمدنم نبود گردون را سود   وز رفتن من جاه و جلالش نفزود
وز هیچ کسی نیز دو گوشم نشنود   کاین آمدن و رفتنم از بهر چه بود
(خیام، ۱۳۷۲: ۸۶)

یا در جایی نظامی نیز اشاره می کند که:

یکی مرغ بر کوه بنشست و خاست   چه افزود بر کوه یا زو چه کاست
(نظامی، ۱۳۸۸: ۲۴۷)

او بیان می کند که مرگ به جایگاه آدم‌ها نگاه نمی کند و سراغ همه می آید:

گرگ و چوپان و رمله   مرگ رانیم همه
همه تن‌ها را مرگ   عاقبت خواهد یافت
(کمالی، ۱۳۹۵: ۱۵)

در این بخش نیز رابطه میان‌متنی اشعار کمالی با اشعار فردوسی به چشم می خورد:

ز مادر همه مرگ را زاده‌ایم   بر اینیم و گردن و را داده‌ایم
(فردوسی، ۱۳۸۶: ۳۱۸)

کمالی معتقد است انسان با اعمالش جاودانه می شود و یاد نیک یا بد اوست که از او می ماند و گرنه تن که پوست و گوشت است. او برای این مسئله مثالی از شعرا می آورد که با آثار خود جاودانه شده‌اند؛ نمونه آن‌ها حافظ است: کیست این رند که در خانه هر ایرانی ست / مگر این حافظ نیست / پی کسی باید بود / نه تنی تالب گور (کمالی، ۱۳۹۶: ۱۵).

۲-۳-۱۰. پند و اندرز

یکی دیگر از درون‌مایه‌های موجود در شعر کمالی اشعار تعلیمی است. کمالی با محوریت تو یا مخاطب به مضامین تعلیمی‌ای اشاره می کند که در آثار دیگر شاعران مانند سعدی و حافظ نیز مورد توجه بوده است. این درون‌مایه در ۳۶ بیت با ۳ درصد به کار رفته است

اندیشه بنیادین دیگری که کمالی در اشعارش بیان می کند، این است که او «خطا را ویژگی ذاتی انسان و انسان را جایز الخطا می داند»؛ بنابراین، به صورت غیر مستقیم در پی پند و اندرز بخشش خطاهای انسانی برمی آید.

درویش و چشم من به دور از جانش   هر کو نکند گنه مخوان انسانش
آن زن که گنه نکرده باشد زن نیست   آن مرد که بی‌گنه بود زن دانش
(کمالی، ۱۳۹۶: ۱۱۵).

مضمون تعلیمی دیگر «عدم وابستگی انسان» است؛ وابسته‌بودن انسان موجب ضرر می‌شود:

این مسئله را سزد جوابی بکنیم   بین دو حساب انتخابی بکنیم
یا آن که کسان حساب ما را برسند   یا این که به روی خود حسابی بکنیم
(همان: ۱۱۲)

«دوری از حرص و طمع» درون‌مایه تعلیمی دیگر در آثار کمالی است. او بیان می‌کند آفت زندگی انسانی حرص است و حرص و طمع مردم را پست و پلید کرده:

دخترمُ حرص همه میشلِ توره کرده   کم گشنه بسیا مردمُ بی ره کرده^{۲۱}
(کمالی، ۱۳۹۳: ۲۰۸)

۲-۱-۳. دم غنیمت شمری

یکی از درون‌مایه‌های فلسفی که در اشعار کمالی بررسی شده «خوش‌باشی و دم غنیمت شمری» است. کمالی راه حل کنار آمدن با دنیای بی‌اعتبار را لذت بردن از لحظه می‌داند. او در عین لذت بردن از لحظه، سفارش به رعایت اخلاقیات و استحکام در برابر مشکلات می‌کند:

پسرمُ تا می‌تری سر خوش و آباد بگرد   که خراوی می‌رسه ایس کمی شاد بگرد
بنده هیشکه نیسی آزاد بگرد مِثْ گه بو   وِرِ بادلِ نه مِثْ باد بگرد
(همان: ۲۰۷)

او تاکید می‌کند که اگر از زندگی استفاده نکنی، در زمان پیری می‌بینی هیچ حاصلی از زندگی برایت نمانده:

خوش باش که چون رسی به دروازه شست   بینی که نمانده هیچ جز باد به دست
(کمالی، ۱۳۹۶: ۱۱۱)

باید در نظر داشت که در بحث دم غنیمت شمردن و توصیف شراب‌خواری اشعار کمالی ارتباط بینامتنی با اشعار خیام می‌یابند. برای نمونه به چند بیت اشاره می‌شود:

می‌نوش که عمر جاودانی این است   خود حاصلت از دور جوانی این است

هنگام گل و مل است و یاران سرمست خوش باش دمی که زندگانی این است
(خیام، ۱۳۷۲: ۸۲)

این درون‌مایه در هشت بیت با ادرصد در اشعار کمالی به کار رفته است. در کنار مضمون توصیه به خوش گذرانی، وصف شراب و لذت شراب‌خواری یکی دیگر از مضامین پرتکرار در ادبیات فارسی است. کمالی نیز، این سنت ادبی را در ۱۹ بیت با ۲درصد در اشعار خود آورده است (ر. ک. کمالی، ۱۳۹۶: ۶۸، ۱۱۰، ۱۱۱، ۱۱۴ و ۱۳۳).

۲-۳-۱۲. غم گذشته

یکی دیگر از درون‌مایه‌های اشعار کمالی نوستالژی یا غم گذشته و حسرت گذشته را خوردن است. این درون‌مایه هم نگاه حسرت‌آلود به گذشته تاریخی و هم گذشته فردی را دربرمی‌گیرد. کمالی با اطلاع از این مسئله بیان می‌کند که نگاه به گذشته فایده‌ای برای انسان ندارد و انسان باید خود را درگیر ساختن آینده خویش سازد:

می‌سی چه خدا پس سر آدم نینها چیش؟ تا سیل گذشته‌ش نکنه ری و جلو بو
(کمالی، ۱۳۹۶: ۱۸۳)

اما در عمل او نمی‌تواند از این احساس غم گذشته دست بردارد. بخشی از این حس در شعر کمالی به دلیل پیری و ناتوانی اوست:

بچه یل اوس بوتون شور و حالی داشته سینه صاف و دلی سوزی خالی داشته
تو دلش نیله‌ی عشق تیه کالی داشته و پر و بال قسَم که پر و بالی داشته^{۳۲}
(کمالی، ۱۳۹۳: ۲۱۷)

بخش دیگری از آن به دلیل تغییر اوضاع اجتماعی و فرهنگی در جهت منفی است. او مثالی می‌آورد از زمانی که مردم فرهنگ را با آغوش باز می‌پذیرفتند و در خیابان‌ها اشعار شاعران را زمزمه می‌کردند. او این حسرت را با تمثیل به خوبی بیان می‌کند (ر. ک. کمالی، ۱۳۹۳: ۸۹). پرداختن به غم گذشته در ۱۶ بیت با ادرصد در این اشعار به چشم می‌خورد.

۴-۱-۱۳. وصف طبیعت

یکی دیگر از درون‌مایه‌های پرکاربرد در ادبیات توصیف طبیعت و زیبایی‌های آن است. این مضمون ارتباط زیادی با محیط زندگی شاعران دارد؛ مثلاً در اشعار منوچهر آتشی عنصر جنوب

بسیار مؤثر است و در اشعار نیما فضای شمالی احساس می‌شود. کمالی نیز به علت زندگی در جنوب کشور فضای شعری جنوبی دارد که این مسئله در اشعار توصیفی او نیز مشهود است. رمزگان‌های نشان‌دار بسیاری متعلق به جنوب کشور در اشعار کمالی قابل ملاحظه است. مانند توصیف کمالی از طبیعت جنوب و شکایت از گرمای تابستان. این درون‌مایه به صورت مستقیم و غیر مستقیم در ابیات متعددی قابل مشاهده است. کاربرد مستقیم درون‌مایه وصف طبیعت جنوب در ۱۵ بیت از اشعار او با ۱ درصد به کار رفته است؛ باید توجه داشت که در خلال دیگر درون‌مایه‌ها نیز کمالی به صورت غیر مستقیم به این درون‌مایه توجه کرده است. طبیعت برازجان در هنگام بهار زیبایی‌های بدیعی به خود می‌گیرد و کمالی این طبیعت را به خوبی به تصویر کشیده:

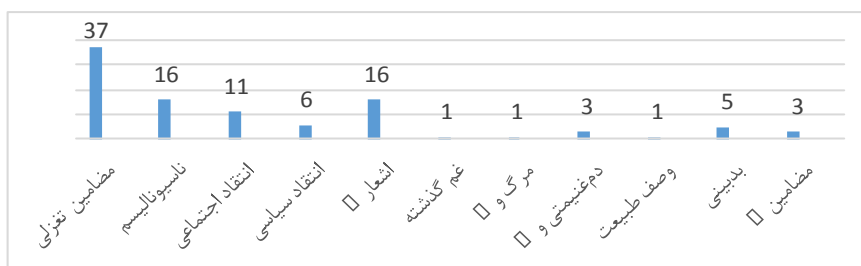
زمین چنونی عاشیقَه که گِی نداشته ساوِقَه   وِ هَم میدن مُساوِقَه کُگل سَرِ صَفِ نِها
 علم دَسِلْدَر کِروغن وُ هُی قیه وُ هُی کمک   و مورَم میا وِ کُم سُرک میرن وِ جنگِ اَشقیآ^{۳۳}
 (همان: ۳۴۱)

توصیف حیوانات و پرندگان نیز در شعر کمالی عنصری تکرار شونده است و او بخش زیادی از زیبایی طبیعت را از وجود آن‌ها می‌داند:

فیککک تُو دَهَن بُلْبُل رجز می‌خونن و غزل   گلا و دس سِدَبُول که پشک میده جا و جا^{۳۴}
 (همان: ۳۴۲)

در بیان درون‌مایه وصف طبیعت واژگانی مانند اسامی خاص شهرها مانند «دشتستون»، «خِشَم»، «ولات» و «برازجون» و غیره به کرات استفاده شده است. همچنین، شاعر به صورت خودآگاه یا ناخودآگاه از عناصر طبیعی و محلی جغرافیایی در اشعار خود نام برده است. این نام بردن می‌تواند در معنای حقیقی آن‌ها و توصیفی واقع‌گرایانه از آن‌ها باشد یا می‌تواند آن‌ها را به چیزی تشبیه یا چیزی را به آن‌ها تشبیه کند و یا معنای استعاری از آن گرفته باشد. این رمزگان‌ها شامل قایق و لنج (یا نظیر آن‌ها به علت نزدیک بودن زادگاه شاعر با خلیج فارس)، ابر (که به علت حاصل‌خیز بودن منطقه شاعر در تمام فصول سال ابر در آسمان‌های دشتستان وجود دارد)، گندم (که هم به علل فرهنگی هم علل جغرافیایی به شاعر ارتباط دارد)، اسب، طوفان، اسامی

گل‌ها و دیگر عناصر طبیعی به زبان محلی است. در نمودار زیر بسامد عملکرد انواع درون‌مایه‌های موجود در شعر کمالی قابل مشاهده است.

نمودار ۲. بسامد عملکرد انواع درون‌مایه‌ها در اشعار کمالی

۳. نتیجه‌گیری

با بررسی مجموعه اشعار فرج‌الله کمالی مشخص شد که با توجه به تنوع اشعار وی به لحاظ فرمی و قالب‌های متعدد شعری اعم از غزل، رباعی، مثنوی، مسمط، نو و غیره، مضامین و درون‌مایه‌های متعدد بسیاری مانند درون‌مایه سیاسی، اجتماعی، ملی، وصف طبیعت و غیره در اشعار او به چشم می‌خورد. پرداختن به درون‌مایه تغزلی با ۳۷ درصد بیشترین بسامد را در اشعار او به خود اختصاص داده است. در این درون‌مایه، شاعر با دو دیدگاه سنتی و واقع‌گرایانه به مضامین تغزلی پرداخته است. کاربرد صناعات ادبی نشان‌دار مانند استعاره، تشبیه، کنایه، تمثیل و طنز و هنجارگریزی‌های سبکی با کاربرد لغات، عبارات و کنایه‌های محلی نیز سبک فردی او را از دیگران متمایز ساخته است. درون‌مایه‌هایی چون اشعار تقدیمی و سوگ‌سروده‌ها و مضمون وطن‌پرستی در معنای ایران و جهان‌وطنی و در نهایت، ستایش از زادگاه با ۱۶ درصد در مرتبه دوم کاربرد قرار گرفته است. در بخش سوگ‌سروده و اشعار تقدیمی، شاعر به شخصیت‌های مختلف تاریخی، ادبی و فلسفی بسیاری اشاره کرده است. در این درون‌مایه‌ها ارتباط میان متنی صریح و ضمنی اشعار کمالی با آثار شاعرانی مانند خیام، حافظ، مولوی، نظامی، فردوسی و غیره قابل مشاهده است. بخشی از اشعار کمالی دربرگیرنده مضامین انتقادی است. انتقاد از شرایط جامعه و سیاست. وی با انتقاد از طبقات مختلف جامعه مانند مردم عامه، فرهیختگان و صاحبان قدرت و غیره به ترسیم آرمان‌شهری می‌پردازد که در آن نقص و عیبی

وجود ندارد. انتقاد اجتماعی با ۱۱ درصد بسامد بیشتری را نسبت به دیگر مضامین انتقادی به خود اختصاص داده است. درون‌مایه‌های دیگری چون وصف طبیعت، غم گذشته و مرگ و جاودانگی با ۱ درصد کم کاربردترین درون‌مایه در اشعار او هستند. درون‌مایه بدبینی و منفی‌نگری با ۵ درصد در اشعار کمالی بیانگر دیدگاه ناامیدانه او نسبت به مسایل و پدیده‌های جهان است. کمالی کمتر به درون‌مایه تعلیمی توجه داشته است. او تنها در ۳ درصد از اشعارش به پند و اندرز توجه کرده که باید در نظر داشت این مضامین تعلیمی نیز غالباً در اشعار او با جهان‌بینی ناامیدانه او همراه است.

یادداشت‌ها

۱. مکتو: مکتب، نمی‌خوا: نمی‌خواهد، کتاو: کتاب، دی: دیگر، بهز: بهتر، نی: نیست
۲. مرزنگل: مژه، بُرم: ابرو
۳. دوم: دام، بی: بود، کک: کرد، تال: تار، مین: مو
۴. تته: تو را، می‌طلوه: می‌طلب، زردک: طلای بدلی
۵. شراو: شراب، بوسل: بوسه، لُو: لب، پاله: پیاله، جوم: جام، آوی: آید، د: دیگر، ژنده: زندگی، سیش: برایش، اومه: آمد، تته: تو را، گگکک: گاکله
۶. تَسَه: نیسته، نیله: لانه، خُ: خب، نی: نیست، خین: خون، هرگس: هرگز، پشینگونلن: پاشیدن
۷. ی: یک، پسین: زمان، خُم: خودم، خُت: خودت، تُو: بام، لُو: لب، دو وُلا: دوباره
۸. دوتی: مهمانی، چیشل: چشم‌ها، کال: سیاه، تنگ و ورتنگ: جنب و جوش، کهره شیکال: آهوی جوان
۹. پریگ: پریروز، رد آوی: رد شد، دزنگ: بوی عرق، لار: تن
۱۰. نک: نوک، آویده: گشته، لکه: پورتمه، آسو: اسب
۱۱. پیره چرم: تخته سنگ، گوش زنگ: گوش به زنگ
۱۲. گپ: سخن
۱۳. اُور: ابر، گُرمه: صدای رعد و برق
۱۴. جومه: لباس، غرقو: نوعی پارچه که با بار اول شستن از هم وامی‌رود، تُوگپ: حصه، اُم وُلا: این بار، سُهرو: سرخک
۱۵. وُاز، سلار: رهبر، تیر آویدنه: تیرخورده، مرده یل: مردان
۱۶. دومین: پایین، خَشَم: محله، غر: غبار، بالی: بالای
۱۷. واویدیمه: گشتیم، توگمی: تو دلی
۱۸. وادار: نگه‌دار، بگردن دُم: ساکت شو، فِدَح: خانه، نک نک: دق‌الباب
۱۹. غیوت: غیبت
۲۰. کشک: جمجمه، می‌خواره: می‌خورد، لَغت: لگد، مُر: گلوله

۲۱. میشل: میش، هاتور: شغال، گم: شکم

۲۲. سوز: سبزی، خال: یگرنگ، نیله: لانه، تیه: چشم، کال: مشکی

۲۳. گی: گاهی، گُلل: گلها، نها: جلو، روغین دُرک: شقایق وحشی، هُی قیه: ای فغان، سُرک: خزیدن

۲۴. فیککک: نوی ساز بادی، لُبل: بلبلها، شِدتیو: گلایل وحشی، پشکک دادن: افشاندن

منابع

الف. منابع فارسی

- احمدنیا، اسکندر. (۱۳۸۴). «شاعری شوریده با ذهنی سرشار از تغزل». *نصیر*. بوشهر. ۱۶ دی.
- بهادری، مریم. (۱۳۹۳). «بررسی صور خیال در اشعار فرج الله کمالی». *اتحاد جنوب*. شماره ۱۲۳۸.
- پارسانسب، محمد. (۱۳۸۸). «بن مایه: تعاریف، گونه‌ها و کارکردها». *نقد ادبی*. سال ۱. شماره ۵. صص ۷-۴۰.
- تقوی، محمد و دهقان، الهام. (۱۳۸۸). «موتیف چیست و چگونه شکل می‌گیرد؟». *نقد ادبی*. ش ۸. صص ۷-۳۱.
- حافظ، شمس‌الدین محمد. (۱۳۸۲). *دیوان حافظ*. تصحیح محمد قزوینی و قاسم غنی. تهران: زوار.
- خیام، عمر. (۱۳۷۲). *رباعیات حکیم خیام نیشابوری*. تصحیح محمدعلی فروغی و قاسم غنی. تهران: عارف.
- خیوه، میترا و علی‌مرادی، مریم. (۱۳۹۶). «بررسی درون‌مایه در شعر شاعران جنوب استان کرمان خدابخش دلیری، جانعلی‌خاوند و منصور علی‌مرادی». *اورمزد*. دوره ۱۰. شماره ۳۵.
- دهقان، الهام و تقوی، محمد. (۱۳۹۰). «موتیف و گونه‌ها و کارکردهای آن در داستان‌های صادق هدایت». *نقد ادبی*. سال ۴. ش ۱۳. صص ۹۱-۱۱۵.
- ذوالفقاری، حسن و تقوی، حمید. (۱۳۹۷). «ساختار و تحلیل محتوای اشعار شالیزار در گیلان (بجارج سرخوندگی)». *فرهنگ مردم ایران*. ش ۵۵. صص ۶۴-۸۸.
- زرقانی، سید مهدی. (۱۳۸۴). *چشم‌انداز شعر معاصر ایران*. تهران: ثالث.
- ستوده، غلامرضا، باباصفری، علی‌اصغر و محمدپور، محمدامین. (۱۴۰۱). «بررسی و تحلیل مضمون و درون‌مایه در ترانه‌های عاشقانه محلی ایرانی». *مطالعات زبان و ادبیات خنایی*. سال دوازدهم. شماره ۴۲. صص ۶۲-۸۰.
- شفیع‌کدکنی، محمدرضا. (۱۳۷۲). «انواع ادبی». *رشد آموزش زبان و ادبیات فارسی*. ش ۳۲. صص ۹۴.
- شیرین‌کام، شهره. (۱۳۹۵). «درون‌مایه عشق در ترانه‌های گیلکی». *ادبیات و زبان‌های محلی ایران زمین*. سال ششم. شماره ۳. صص ۶۱-۷۶.
- صادقی‌شهر، رضا و مشتاق‌مهر، رحمان. (۱۳۹۰). «مرگ‌اندیشی و زوال مهم‌ترین بن‌مایه (موتیف) در شعر فروغ فرخزاد و نمودهای آن». *اندیشه‌های ادبی*. دوره ۲. شماره ۷. صص ۸۹-۱۱۹.
- صغیری، ایرج. (۱۳۸۵). «کمالی شاعری مردی با شعرهایی برای مردم». *نسیم جنوب*. شماره ۴۰۴. تیر.
- عباسی، سید کرامت. (۱۳۸۴). «بی‌قراری برای عاشقانه‌های دشتستان». *بیرومی*. بوشهر. سال سوم. شماره ۵۴. ۲۶ دی.

- فردوسی، ابوالقاسم. (۱۳۸۶). **شاهنامه**. جلد ۱. تهران: دایره المعارف بزرگ اسلامی.
- کاتوزیان، محمدعلی همایون. (۱۳۹۴). **استبداد، دموکراسی، و نهضت ملی** (چاپ هفتم). تهران: مرکز.
- کلاینگلد، پاولین، براون، اریک و شوئرمین، ویلیام. (۱۳۹۴). **جهان‌وطنی و جهانی‌شدن (دانش‌نامه فلسفه استنفورد)**. ترجمه مهدی پارسا. تهران: ققنوس.
- کلهون، کریگ جکسون. (۱۴۰۱). **ناسیونالیسم**. ترجمه محمد رفیعی. تهران: آشیان.
- کمالی، فرج‌الله. (۱۳۹۳). **دشتستونی**. شیراز: نوید شیراز.
- کمالی، فرج‌الله. (۱۳۹۶). **ولیک ناله بیچارگان**. شیراز: نوید شیراز.
- محمدپور، محمدامین و باباصغری، علی اصغر. (۱۳۹۹). «بررسی و تحلیل درون‌مایه کار در ترانه‌های محلی». **زبان و ادبیات فارسی**. دوره ۱۶. شماره ۲۳. صص. ۲۶۳-۲۸۶.
- مرادی، علی. (۱۳۸۴). «کمالی در آینه اشعارش». **نصیر**. ویژه‌نامه نوروز.
- موسوی، کاوه، راعی، مسعود و عمادزاده، محمدکاظم. (۱۴۰۱). «ایدئولوژی جهان‌وطنی و نقش آن در تاریخ تحولات حقوق بین‌الملل». **دانش حقوق عمومی**. ش ۳۷. صص ۱-۳۰.
- مولوی، جلال‌الدین محمد. (۱۳۸۸). **مخزلیات شمس**. تفسیر محمدرضا شفیعی کدکنی. تهران: سخن.
- نصیری جامی، حسن. (۱۳۸۰). **تحلیل ساختار و درون‌مایه‌های ترانه‌های کهن شرقی بر اساس ترانه‌های جام**. مشهد: محقق.
- نظامی، الیاس بن یوسف. (۱۳۸۸). **اقبال نامه**. با حواشی و تصحیح حسن دستگردی. تهران: قطره.
- وحدانی‌فر، امید و داوری، زهرا. (۱۴۰۰). «موتیف‌ها در لالایی‌های سبزواری». **فرهنگ و ادبیات عامه**. ش ۳۸. صص ۲۶۹-۳۰۲.
- یاحسینی، سید قاسم. (۱۳۸۴). «کمالی یعنی دشتسون». **نصیر**. بوشهر. یکشنبه ۹ دی.

ب. منابع لاتینی

- Seigneuret, J. Ch. (1988). *Dictionary of Literary Themes and Motifs*. New York: Greenwood press.
- Childs, P. & Fowler, R. (2006). *The Routledge Dictionary of Literary Terms*. London and new York: Routledge publisher UK.

References

- Abbasi, S. K. (2005). "Restlessness for the romance of the plains". *Beyrami*. Bushehr, 3(۵۴), Monday, January 26. (in Persian)
- Ahmadnia, I. (2005). "A riotous poet with a mind full of poetry". *Naseer*. Bushehr. Sunday, December 16. (in Persian)
- Bahadri, M. (2013). "Examination of imaginary in the poems of Farajollah Kamali". *Union of the South*. Number 1238. (in Persian)

-
- Calhoun, C. J. (2022). *Nationalism*. Translated by Mohammad Rafiei. Tehran: Ashian. (in Persian)
  - Childs, P. & Fowler, R. (2006). *The Routledge Dictionary of Literary Terms*. London and new York: Routledge publisher UK.
  - Dehghan, E. and Taqvi, M. (2011). "Motif and its types and functions in Sadegh Hedayat's stories". *literary criticism*. 4(۱۳), ۹۱-115. (in Persian)
  - Ferdowsi, A. (2007). *Shah nameh*. Volume 1. Tehran: Islamic Encyclopedia. (in Persian)
  - Hafez, Sh. M. (2003). *Divan-e-Hafez*. Edited by Mohammad Qazvini and Qasem qani. Tehran: Zovvar. (in Persian)
  - Kamali, F. (2014). *Dashtestooni*. Shiraz: Navid Shiraz. (in Persian)
  - Kamali, F. (2017). *the cry of the poor*. Shiraz: Navid Shiraz. (in Persian)
  - Katoozian, M. A. (2014). *Authoritarianism, democracy, and national movements*. (7th ed.). Tehran: markaz. (in Persian)
  - Khayyam, O. (1993). *Khayyam Nishaburi's poem*. Edited by Mohammad Ali Foroughi and Qasem qani. Tehran: Aref. (in Persian)
  - Khiveh, M. and Alimoradi, M. (2016). "Investigation of the theme in the poetry of poets of the south of Kerman Province, Khodabakhsh Deliri, Janali xavand and Mansoor Alimoradi". *Ormazd*, 10(۳۵). (in Persian)
  - Kleingold, P., Brown, E., and Scheuermann, W. (2014). *Cosmopolitanism and Globalization*. (Stanford Encyclopedia of Philosophy). Translated by Mehdi Parsa. Tehran: Phoenix. (in Persian)
  - Mohammadpour, M. and Babasafari, A. A. (2019). "Investigation and analysis of the content of work in local songs". *Persian Language and Literature*. 16(۲۳), 263-386. (in Persian)
  - Molavi, J. M. (2009). *Ghazliat-e- Shams*. Commentary of Mohammad Reza Shafi'i Kodkani. Tehran: Sokhn. (in Persian)
  - Moradi, A. (2005). "Perfection in the mirror of his poems". *Naseer*. Nowruz special. (in Persian)
  - Mousavi, K., Raei, M. and Emadzadeh, M. K. (2022). "Global ideology and its role in the history of international law developments". *Knowledge of public law*. ۳۷, 1-30. (in Persian)
  - Nasiri Jami, H. (2001). *Analysis of the structure and themes of ancient oriental songs based on Jam songs*. Mashhad: Mohaghegh. (in Persian)
  - Nizami, E. Y. (2009). *Iqbal Name*. With corrections by Hasan Dastgerdi. Tehran: Drop. (in Persian)
  - Parsanasab, M. (2009). "Motif: definitions, types and functions...". *literary criticism*, 1 (۵), 7-40. (in Persian)
  - Sadeghi Shahpar, R. and Mushtaqmehr, R. (2011). "Death thinking and decay is the most important theme (motif) in Fargh Farrokhzad's poetry and its manifestations". *Literary thoughts*. 2(۷), 89-119. (in Persian)

-
- Saghiri, I. (2006). "The perfection of a man's poetry with poems for the people". *south wind*. 404, Sunday, July 4. (in Persian)
  - Seigneuret, J. Ch. (1988). *Dictionary of Literary Themes and Motifs*. New York: Greenwood press.
  - Shafii Kadkani, M. R. (1993). "Literary genres". *The roshd. Persian language and literature education*. ۳۲, 4-9. (in Persian)
  - Shirinkam, Sh. (2015). "The theme of love in Gilaki songs". *Literature and local languages of Iran*. 6(۳), ۶۱-76. (in Persian)
  - Sotoodeh, Gh., Babasafari, A. A. and Mohammadpour, M. (2022). "Investigation and analysis of theme in local Iranian love songs". *Language studies and lyrical literature*. 12(۴۲), ۶۲-۸۰. (in Persian)
  - Taqavi, M. and Dehqan, E. (2009). "What is a motif and how is it formed?". *literary criticism*, (۲) 8, 31-7. (in Persian)
  - Vahdanifar, O. and Davari, Z. (2021). "Motifs in Sabzevari's lullabies". *Popular culture and literature*. 8, 269-302. (in Persian)
  - Yahoseyni, S. Gh. (2005). "Kamali means dashtestoon". *Naseer*. Bushehr. Sunday, December 9. (in Persian)
  - Zarqani, S. M. (2004). *The perspective of contemporary Iranian poetry*. Tehran: Third. (in Persian)
  - Zolfiqari, H. and Taqvi, H. (2017). "Structure and Content Analysis of Shalizer's Poems in Gilan (Bajar Surkhundgi)". *Culture of Iranian people*. 55, ۶۴-88. (in Persian)